

НОВИЙ РИМСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ДИПЛОМ ІЗ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Публікація римського військового диплома, виданого 30 березня 207 р. ветерану преторіанської когорти, який носив дакійський когномен Dribalus і був уродженцем Дуростору.

Улітку 2006 р. поблизу с. Зарічанка Черновецького р-ну Хмельницької обл. було виявлено два збіжні уламки бронзової пластинки з латинським написом — фрагменти римського військового диплома. Знахідку виявили шукачі скарбів на орному полі за допомогою металодетектора, де неодноразово знаходили римські денарії другої половини II ст. н. е., пошук яких, власне, і привабив шукачів скарбів. Одночасно з дипломом було виявлено й інші дрібні предмети: бронзову пряжку, фрагмент бронзової фібули, уламок срібної орнаментованої пряжки (рис. 1). Диплом потрапив до колекціонера з м. Хмельницький, з колекцією якого ознайомилися та зробили фотографії О.Г. Погорілець і Р.В. Саввов.

Розмір фрагмента диплома, що зберігся, 6,4 × 6,7 см, товщина — 0,1 см; табличка вкрита сіро-зеленою патиною (рис. 2). Зберігся нижній правий кут таблички, інші його сторони обламани. З лівого боку фрагмент був обрізаний у давнину. Розміри літер 0,3—0,5 см. Як звичайно, на військових дипломах, напис на лицьовому боці нанесено чіткими літерами актуарним шрифтом, рядки рівні, тоді як напис на внутрішньому боці зроблено курсивом і недбаліше. У тексті на обох сторонах диплома вжито словороздільні знаки у вигляді навскісних рисок або трикутників, розміщених у середині або в нижній частині рядка.

Військові дипломи на бронзових табличках — добре відомий різновид римських державних документів. Їх знахідки досить часто трапляються на всій території Римської імперії: до 2003 р. було опубліковано понад 700 дипломів (Ек 2004, с. 29 = Ек 2003, р. 56), при цьому кількість знахідок та публікацій швидко збільшується. На сайті <http://www.romancoins.info/MilitaryDiploma1a.html> зазначено ще більшу цифру: майже 1000 дипломів, близько 850 з яких опубліковано. Однак на території України військові дипломи трапляються рідко: до знахідки, що тут публікується, їх було відомо всього два, причому обидва виявлено на тери-

торії античних колоній північного узбережжя Чорного моря. Першу знахідку було зроблено в 1952 р. Г.Д. Беловим під час розкопок Херсонеса: йдеться про невеликий фрагмент диплома, виданого преторіанцю (Калашник 1984, с. 165—168). Другий диплом, датований 157 р., було виявлено лише через півстоліття в Ольвії: два фрагменти знайдено під час розкопок 2004 р., а третій — 2005 р. (Ivantchyk, Krapivina 2007).

Очевидно, військовий диплом отримував кожен солдат, який служив у допоміжних підрозділах римської армії, а також у міських і преторіанських когортах та дослужився до почесної відставки. Можливо, отримання дипломів не було автоматичним, їх замовляли (та оплачували) ветерани, які їх потребували (пор.: Roxan 1986, р. 265—266). Після виходу у відставку ветерани допоміжних підрозділів отримували два важливі права: римського громадянства, якого вони, як правило, не мали (до 212 р., коли Constitutio Antoniniana дарувала його всім жителям імперії), і *conubium*, тобто законного шлюбу (в тому числі з жінками, які не мали римського громадянства: істотний привілей, оскільки шлюб між громадянами й негромадянами законним не визнавали), якого римські солдати під час служби були позбавлені (про заборону шлюбу для військовослужбовців див.: Jung 1982, р. 302—346; Behrends 1986, р. 150—166; Pferdehirt 2002, р. 204—214). Щодо преторіанців, то вони не потребували римського громадянства, оскільки преторіанські когорти завжди набирали з римських громадян.

Рис. 1. Уламки бронзової таблички диплома разом із супутнім археологічним матеріалом

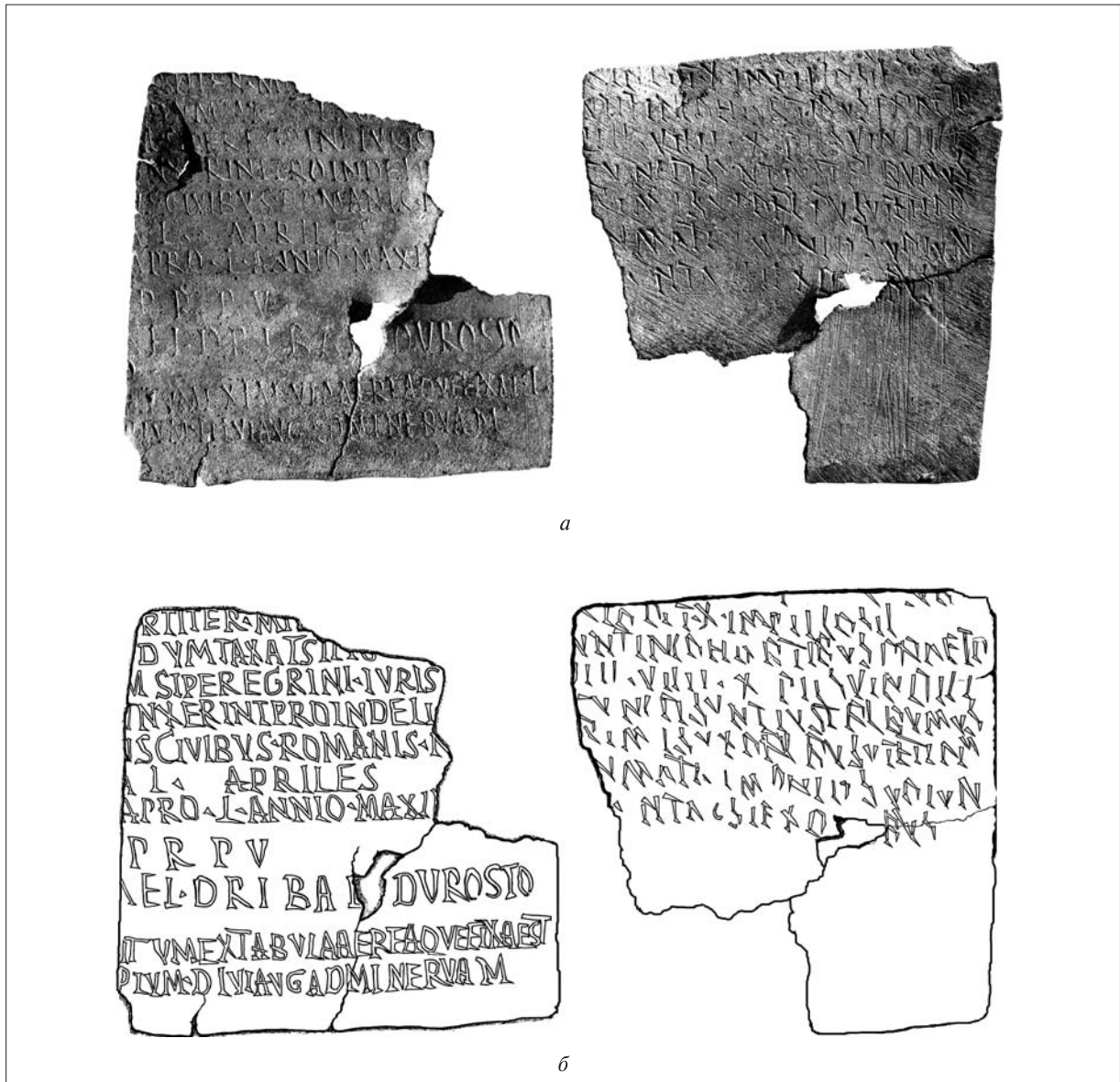

Рис. 2. Диплом: а — фото, б — прориси написів; зліва — бік А, справа — бік В

Однак для них був важливим інший привілей — *conubium*. Преторіанці, як і решта римських солдатів, не мали права одружуватися; не отримали вони його й після того, як у 197 р. воно було надано легіонерам і солдатам допоміжних частин (Herod. III, 8, 4; Dig. XXIII, 2, 35; XLVIII, 5, 12; XLIX, 17, 26) (Durry 1968, р. 293—297). Зрозуміло, що під час служби у солдатів були співмешканки; після виходу у відставку шлюб з ними ветеранів визнавали законним, а діти (ймовірно, лише народжені після укладання законного шлюбу) отримували римське громадянство. Більше того, преторіанці отримували право законно одружуватися не лише з римлянками, а й з жінками без громадянства, на відміну, наприклад, від ветеранів легіонів, які цього привілею не мали (Behrends

1986, р. 117—118; Mirković 1986, р. 170—171, р. 180—185). Статус ветерана та його родини й засвідчував диплом. Оскільки юридичний статус преторіанців і солдатів допоміжних частин був різний, як і привілеї, що їх вони отримували після виходу у відставку, то й формуляр двох видів дипломів суттєво відрізнявся.

Звільнення у відставку здійснювалося не автоматично, а згідно зі спеціальним імператорським указом. Цей указ (*constitutio*) складався від імені самого імператора, тобто був документом, що виходив особисто від нього. В цьому документі не лише перелічувалися підрозділи, яких стосувався указ, та вказувався їх командуючий, а й згадувалися поіменно всі ветерани, які звільнялися у відставку. Імператорський указ потім наносили на великі брон-

зові таблиці, які виставляли в Римі на загальний огляд.

Для кожного воїна, який отримував диплом, потім у Римі виготовляли спеціальну копію, яку наносили на дві бронзові таблички, що містили стереотипний текст указу з переліком тих підрозділів, на які він поширювався, і датуванням, за яким йшло ім'я того, для кого диплом призначався, назва його підрозділу та ім'я командувача підрозділу (для допоміжних частин). Потім дві таблички складала текстом усередині й запечатували; текст, що опинився всередині диплома, зрозуміло, був недоступним для читання. На зовнішній бік таблички наносили його копію, що супроводжувалася переліком імен семи свідків запечаткування диплома. Після цього диплом відсиляли з Риму до відповідної провінції і видавали кожному воїнові, який звільнявся у відставку й нагороджувався привілеями. Преторіанцям дипломи, ймовірно, видавали в Римі. Крім суто юридичних і практичних функцій дипломи відігравали й важливу ідеологічну роль. Оскільки диплом видавали від імені імператора, з імені й повної титулатури якого починався його текст, і був призначений конкретній особі, ім'ям якої текст закінчувався, він слугував ніби матеріальним підтвердженням особистого зв'язку між імператором і кожним солдатом його війська, створюючи ілюзію, що кожен ветеран був особисто відомий імператорові. Це, зрозуміло, робило військовий диплом не лише юридичним документом, а й предметом престижу.

Отже, готовий військовий диплом складався з двох прикладених одна до одної і запечатаних бронзових табличок, на яких двічі було нанесено той самий напис. При цьому юридично документом вважали текст усередині запечатаного диплома, який, по суті, ніколи не міг бути прочитаний, — його можна було побачити, лише знявши печатки, а це, мабуть, позбавляло диплом юридичної сили. Натомість текст на зовнішньому боці диплома, доступний для прочитання, був не документом, а його копією. Таке подвійне нанесення тексту імператорського указу на диплом було необхідно для виключення можливості підробки. Оскільки внутрішній текст диплома був недоступний для читання, якість його виконання почала погіршуватися, і на багатьох дипломах II і III ст. за досить якісного тексту на зовнішньому боці табличок, текст на їх внутрішньому боці було нанесено вкрай недбало, квапливим курсивом, а в деяких випадках і зовсім читається з великими труднощами.

Фрагмент, що тут публікується, належить першій табличці диплома, при цьому сторона А є зовнішньою, а В — внутрішньою. Текст, що зберігся, має такий вигляд:

A [- - -]
 [- - -]R̄T̄IT̄ER̄ • M̄I[- - -]
 [- - -]D̄V̄M̄T̄ĀX̄ĀT̄ S̄ĪN̄G[- - -]
 [- - -]M̄S̄Ī P̄ĒR̄ĒḠR̄ĪN̄Ī • ĪV̄R̄ĪS[- - -]
 [- - -]V̄N̄X̄ĒR̄ĪN̄T̄ P̄R̄ŌĪN̄D̄Ē L̄I[- - -]
 5 [- - -]V̄S̄ • C̄ĪV̄ĪB̄V̄S̄ • R̄ŌM̄ĀN̄ĪS̄ • N̄[- - -]
 [- - -]ĀL̄ • V̄ĀC̄. ĀP̄R̄ĪL̄ĒS̄ V̄ĀC̄.
 [- - -]ĀP̄R̄Ō • L̄ • ĀN̄N̄ĪŌ • M̄ĀX̄I[- - -]
 [- - -]P̄ R̄ P̄ V̄ V̄ĀC̄.
 [- - -]ĀĒL̄ • D̄R̄ĪB̄ĀL̄[.] D̄V̄R̄ŌS̄T̄O
 10 [- - -]T̄V̄M̄ĒX̄ T̄ĀB̄V̄L̄ĀĀĒR̄ĒĀQ̄V̄Ē F̄ĪX̄ĀĒS̄T̄
 [- - -]P̄L̄V̄M̄ • D̄ĪV̄Ī ĀV̄Ḡ ĀD̄ M̄ĪN̄ĒR̄V̄ĀM̄
 B [- - -]
 [- - -]R̄ĪB̄ P̄ŌT̄ • X̄ • ĪM̄P̄ ĪĪ C̄ŌS̄ ĪĪ V̄ĀC̄.
 [- - -]V̄N̄T̄ ĪN̄ C̄ŌH̄ŌR̄T̄ĪB̄V̄S̄ P̄R̄ĀĒT̄O
 [- - -]V̄ĪĪĪ • V̄ĪĪĪ • X̄ • P̄ĪĪS̄ V̄ĪN̄D̄ĪC̄Ī
 [- - -]F̄V̄N̄C̄T̄Ī S̄V̄N̄T̄ ĪV̄S̄ T̄R̄ĪB̄V̄M̄V̄S̄
 5 [- - -]R̄ĪM̄ĪS̄ V̄X̄ŌR̄ĪB̄V̄S̄ V̄T̄ ĒT̄ĪĀM̄
 [- - -]N̄ M̄ĀT̄R̄ĪM̄ŌN̄ĪŌ S̄V̄Ō ĪV̄N̄
 [- - -]ĀN̄T̄ ĀC̄ S̄Ī ĒX̄ D̄[.] .]B̄V̄S̄

У 6—7 рядках сторони А збереглася датувальна формула, що відтворюється так: [A(nte) d(iem) --- K]al(endas) Apriles [L. Septimio] Apro L. Annio Maxi[mo co(n)s(ulibus)]. Вказівки на день не збереглося; тут можлива будь-яка дата між 16 березня (17-й день до Календ квітня) і 1 квітня (Календи). Отже, думка про те, що, починаючи з 148 до 210 pp., преторіанці завжди звільнялися у відставку в лютому, а з 210 p. — 7 січня (Lieb 1986, p. 329; RMD III, p. 317, № 9, p. 323, № 6), є помилковою. У 204 p. конституцію, що стосувалася преторіанців, також було видано в березні (між 8-м і 15-м) (RMD IV, 302; V, 452), а диплом CIL XVI 124 (161 або 166 p.) датовано травнем.

Завдяки збереженню імен консулів можна точно встановити рік видання відповідної *constitutio* і видачі диплома: 207 p. (PIR² (1933) A 671; Degrassi 1952, p. 58). Ця дата дає змогу відтворити на початку диплома стандартну титулатуру Септимія Севера та його сина й співправителя Каракалі: [Imp(erator) Caes(ar) divi M(arci) Antonini Pii Germ(anici) Sarm(atici) f(ilius) divi Commodi fr(ater) divi Antonini Pii nep(os) divi Hadriani pron(epos) divi Traiani Parthici abnep(os) divi Nervae adnep(os) L(ucius) Septimius Severus Pius Pertinax Aug(ustus) Arab(icus) Adiab(enicus) Par(thicus) max(imus) pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) XV imp(erator) XIII? co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) Imp(erator) Caes(ar) L(uci) Septimi Severi Pii Pertinacis Aug(usti) Arab(ici) Adiab(enici) Parthici max(imi) f(ilius) divi M(arci) Antonini Pii Germ(anici) Sarm(atici) nep(os) divi Antonini Pii pronep(os) divi Hadriani abnep(os) divi Traiani Parthici et divi Nervae adnep(os) M(arcus) Aurelius Antoninus Pius

Felix Aug(ustus) t]rib(unicia) pot(estate) X imp(erator) II co(n)s(ul) II.

Військові дипломи, видані від імені Септимія Севера й Каракали, добре відомі, зокрема числі й датовані найближчим часом: 206 р. (RMD III, 188; IV, 303: конституція, що стосується преторіанських когорт; RMD III, 189: конституція, що стосується Равенського флоту); 208 р. (CIL XVI, 135: конституція, що стосується преторіанських когорт) і 209 р. (RMD I, 73: конституція, що стосується Місенського флоту). Нещодавно було опубліковано майже повністю збережений диплом, що являє собою ту саму конституцію (Pferdehirt 2004, p. 141—144, № 48)¹ і дає змогу заповнити деякі лакуни у фрагменті, що публікується. Насамперед на ньому збереглася дата: A(nte) d(iem) III Kal(endas) Apriles, що мала бути відтворена й у новому фрагменті. Отже, відповідна конституція датується 30 березня.

Крім того, опублікований Б. Пффердегірт диплом дає змогу зняти знак запитання щодо цифри XIII після IMP у титулі Септимія Севера. У дипломах 206 р. (RMD III, 188, 189; IV, 303) зазначено саме цифру XIII, однак у конституції 22 січня 208 р., можливо, стояла цифра XII, засвідчена трьома дипломами (Pferdehirt 2004, № 49—51); один із дипломів, що відбиває ту саму конституцію (CIL XVI, 135), містить цифру XI, що, ймовірно, можна пояснити помилкою переписувача. У дипломі 209 р. (RMD I, 73) знову написано XIII, а в дипломі 210 р. (RMD III, 191) — XII. Аналогічні коливання між XI, XII й XIII відзначено й у лапідарних написах періоду з 198 до 210 р. (Boyse 1949, p. 337—339; RMD III, p. 343, № 3), однак медальйони, датовані 207 та 208 рр., дають лише цифру XI. Пояснити цю непослідовність можна тим, що Септимія Севера було проголошено імператором одинадцять в 198 р. після взяття Ктесіфона, після чого він офіційно не набував цього титулу до 209 р., коли став імператором удванадцять з нагоди перемог у Британії. Проте між 198 й 209 рр. армія все ж таки проголошувала його імператором, хоча офіційно він цього титулу не мав. Через це сталася плутанина (Северу приписували офіційно не визнані дванадцять, а іноді й тринадцять акламації), що просочилася навіть в офіційні державні документи, зокрема й у військові дипломи (див.: Boyse 1949, p. 337—344; Rubin 1975,

¹ Дату невеликого фрагмента RMD IV, 305 не з'ясовано: 203 чи 207 р. Той факт, що опубліковано конституції про звільнення преторіанців трьох послідовних років (206—208 рр.), показує, що принаймні в епоху Септимія Севера *honestia missio* могли відбуватися щороку, а не раз на два роки, як це було раніше (див., напр.: Durry 1938, p. 262—263; Lieb 1986, p. 328—329).

p. 339—340; RMD I, p. 93; RMD III, p. 342—343; Pferdehirt 2004, p. 142—144; поп.: Kienast 2004, p. 157—158).

З титулатурою Каракали також не все з'ясовано. Зазначена конституція, що тепер представлена двома дипломами, є найранішою, що фіксує наявність у нього подвійного імператорського титулу: у дипломах до 206 р. включно згадки про це відсутні, однак зафіксовані в дипломах 208 й 209 рр. Таким чином, ця конституція підтверджує свідчення напису CIL X, 5909, що Каракала носив титул імператора двічі вже в 207 р. (у титулі Септимія Севера в цьому написі стоїть IMP XII) (поп.: Pferdehirt 2004, p. 144, Anm. 2). Водночас, усупереч свідченню згаданого напису, вважається, що Каракалу було проголошено імператором удруге лише в 208 р. — з нагоди перемог у Британії (поп. напр.: von Rohden 1896, p. 2438, p. 2443; 208 р. — з нагоди перемоги над каледонцями; RMD III, p. 343; у другій половині 209 р. Септимія Севера проголошено імператором удванадцять, Каракалу — вдруге, а Гета отримав Imperator як *praenomen* і був проголошений Августом — все це з нагоди перемоги в Британії). Отже, конституція 207 р. та напис CIL X, 5909 засвідчують, що Каракалу було проголошено імператором удруге в 207 р. (швидше за все, не одноосібно, а разом із батьком). Однак чи було цю акламацію визнано офіційно, як про те засвідчують дипломи 207—209 р., залишається нез'ясованим. Також не відомі й причини цієї акламації: рання дата виключає її зв'язок із перемогами в Британії.

У титулатурі Септимія Севера й Каракали в цьому випадку не використано звичайного титулу «проконсул». Це, очевидно, вказує на те, що на момент видання конституції імператори перебували в Італії. У дипломі RMD III, 189, датованому 22 листопада 206 р., титул «проконсул» також відсутній, однак у дипломі RMD III, 188 та IV, 303, датованому 22 лютого того ж року, він згадується. Ймовірно, імператори повернулися до Італії між 22 лютого й 22 листопада 206 р. Цього титулу немає у конституції 22 січня 208 р. (представленою дипломами CIL XVI, 135; Pferdehirt 2004, № 49—51), однак є у конституції липня 209 р. (RMD I, 73, для Місенського флоту).

Рядки 2—3 сторони В засвідчують, що відповідна конституція стосувалася ветеранів преторіанських когорт, що дає змогу надійно відновити стандартне продовження тексту: [nomina militum qui militaver]unt in cohortibus praeto[riis decem I II III IIII V VI VII] V[ost]r[is] VIII X Piis Vindici[bus qui pie et fo]rti[ter mi]l[itia] functi sunt ius tribu(i)mus [conubi(i)] dumtaxat ſing[ulis et p]rimis uxoribus ut etiamſi peregrini iuris [feminas i]n matrimonio suo iun-

xerint proinde li[beros toll]ant ac si ex d[uo]bus civibus Romanis n[atos]. Цей диплом є одним із ранніх прикладів використання почесних найменувань преторіанських когорт Pii Vindices. Уперше ці найменування з'явилися в дипломі 202 або 203 р. Pferdehirt 2004, № 46 й 204 р., RMD IV, 302; V, 452; пізніше їх перелік став правилом. У вищенаведеній формулі використано звичайний для дипломів порядок слів ius tribuimus conubii, на відміну від дипломів 204 і 206 рр. RMD IV, 302 й III, 188, де порядок слів ius conubii tribuimus (при цьому у дипломі RMD IV, 303, що відбиває ту саму конституцію, що й RMD III, 188, порядок слів звичайний: ius tribuimus conubii!). Звичайна формула — dumtaxat cum singulis, однак, як і в цьому випадку, cum пропущено як у дипломі Pferdehirt 2004, № 48, що відбиває ту саму конституцію, так і в низці дипломів близького часу, наприклад: RMD III, 188 й IV, 303 (206 р.), C IL XVI, 135, Pferdehirt 2004, № 49—50 (208 р. — але не в дипломі Pferdehirt 2004, № 51, що відбиває ту саму конституцію!), а також RMD I, 75 й 77 (222 та 236 рр.).

У рядках 8—9 сторони А міститься назва підрозділу та ім'я ветерана, якому було видано диплом. Рядок 8 відтворюється так: [coh(ors) ...] pr(aetoria) P(ia) V(index); номер когорти, на жаль, не зберігся. У наступному рядку вказано ім'я та походження ветерана, від якого збереглася лише друга половина. Наприкінці рядка надійно читається Durosto(ro), отже, ветеран був уродженцем Дуростора — міста, розташованого на місці сучасної Сілістри (див.: Patsch 1905; Pärvan 1924; Velkov 1960; 1977, р. 100—101; Иванов, Атанасов, Доневици 2006). Дуростор був одним із основних опорних пунктів римської армії у Нижній Мезії, у ньому приблизно з 106 р. розміщувався головний табір XI Клавдієвого легіону, куди його було переведено з Верхньої Германії (до 100/101 р., з табором у Віндонісі) після нетривалого перебування в Паннонії (табір у Бригетіо) (історію легіону див.: Ritterling 1924—1925, р. 1690—1705; Fellmann 2000, р. 127—131). Ще раніше тут був табір допоміжних військ: II Cohors Gallorum, I Cohors Hispanorum Veterana й, можливо, II Cohors Flavia Brittonum equitata (Beneš 1978, pp. 21, 32, 37). Не дивно, що в Дуросторі з досить раннього часу існували canabae — німецькі поселення римських громадян при легіонерському таборі (про канаби пор.: Vittinghoff 1971; археологічні дані про канаби див.: Petrikovits 1991). У написі 144 р. CIL III, 7474 з Дуростора згадано canabae Aeliae leg(ionis) XI Cl(audiae). Свою назву канаби, ймовірно, отримали ще за правління Адріана, іменем якого їх було названо. Очевидно, на початку 160-х рр. канаби Дуростора отримали

статус муніципія, що засвідчено згадуванням municipium Aurelium Durostorum у написі AE 1925, 110 (Pärvan 1924, р. 307—340; Vujor 1960, р. 145—146; Gerov 1977, р. 301—309, див. спеціально Anm. 8 про час отримання цього статусу; пор.: Velkov 1970, р. 58; 1980, р. 114; Gerov 1988, р. 129—130).

У преторіанських дипломах використовували стандартну формулу, у якій певні елементи імені ветерана перелічували в установленому порядку: praenomen — nomen — praenomen patris — f(ilio) — tribus — cognomen — origo (пор.: Mócsy 1986, р. 438—439)².

Таким чином, вказівці на походження ветерана передувало його cognomen: Dribal[o]. Це ім'я вже було засвідчено в дунайському регіоні: з Лесе в Словенії (провінція Верхня Панонія) походить надгробок якогось М. Lartidius Dribalus (CIL III, 3888)³. У списку ефебів III ст. н. е. з Діонисополя згадано Αυρ[ηλιος] Ουικτωρ Δυικτωρ (IGBulg I², 14, b, 19). Крім того, один із членів ольвійської колегії стратегів, що поставила присвяту Аполлону Простату в другій половині II — початку III ст. (IOSPE I² 80), також мав ім'я Δρειβαλου. Це прочитання підтверджено оглядом напису, здійсненим А.І. Іванчиком в Одеському археологічному музеї, де він дотепер зберігається. На початку 13-го рядка цілком надійно читається дельта, причому перед нею не було жодної іншої літери. В.В. Латишев, який спочатку читав цей напис як Δρειβαλιζ (IOSPE I, 50), згодом виправив це прочитання на [ῚΑ]ρειβαλιζ (IOSPE IV, add, р. 269; IOSPE I², 80) під впливом напису з Кюстенділа (Павталія) IGBulg IV, 2074⁴. Це ім'я визначено як фракійське або кельтське (див.: Тохтасєв 1992, с. 188—189; автор не дійшов

² Украй рідко трапляються випадки, коли вказівка на трибу при імені преторіанця відсутня. До середини 40-х рр. III ст. таких прикладів усього п'ять: Pferdehirt 2004, Nr. 46, 48 (202 або 203 р.); RMD III, 191 (210 р.); IV, 313 (227 р.); CIL XVI, 145 (233 р.), причому в трьох випадках на місці, де мала міститися вказівка на трибу, залишено пусте місце (пор.: Pferdehirt 2004, р. 137). Імовірно, ці ветерани не були римськими громадянами за народженням, а отримали громадянство під час служби (але до переведення до преторіанської гвардії) (див.: Pferdehirt 2002, 149—152).

³ На фотографії напису (див. на сайті <http://www.ubi-erat-lupa.org>, ID Nummer 4279) добре видно, що в CIL III опубліковано помилкове його прочитання, в тому числі імені в перших рядках. Замість М. Lartio Dribalo слід читати М. Lartidius Dribalo. Тут же наведено прочитання всього напису, запропоноване С. Zaccaria, з помилкою Lartilio замість Lartidius.

⁴ Л. Згуста (Zgusta 1955, р. 278—279, § 555) приймає прочитання Αρειβαλιζ, посилаючись на такий самий напис із Кюстенділа (місце знахідки помилково вказано як Сердіка), також услід за В.В. Латишевим у LGPN IV, s.v. [Αρει]βαλιζ (пор.: Dana 2006, р. 130).

певного висновку про походження імені)⁵. При цьому, наскільки нам відомо, на користь кельтського походження імені аргументів не наведено, воно лише постульовано (Schmidt 1957, S. 197; Holder 1961, Bd. I, S. 1318). Фракійську ж належність імені було обґрунтовано кількома авторами, насамперед Д. Дечевим (Detschew 1957, S. 42, 157: зіставлення другої частини імені з іменами Αρειβαλοζ, Βαζοβαλιζ, Bubalus, Decebalus і подібними до першої — з іменами Driallia, Dri-gis(s)a). Нещодавно Д. Дана, ґрутуючись на новому ономастичному матеріалі, засвідченому єгипетськими остраконами, запропонував критерії, що дають змогу розрізняти родинні фракійські та дако-мезійські імена, виділивши для останніх деякі специфічні елементи (Dana 2003, p. 166:186; пор.: Dana 2006, p. 129). Другий елемент імені, що нас цікавить, він визначає як загальний для фракійської та дакійської ономастики (Dece-balus, із численними варіантами, Densi-balus, Δεζι-βαλοζ), а перший — як специфічно дакійський (Dri-gissa, Dri-zenis) (Dana 2003, p. 185; сюди ж належить Dri-giti (gen.) з військового диплома 223 р. Pferdehirt 2004, №. 55: eques singularis Augusti, уродженець Еска: D. Dana, per epist.). Отже, йдеться про дакійське ім'я.

Перед *agnomen*, як правило, вказували трибу, до якої належав ветеран: Ael(ia). Збіг назви його (псевдо) триби (див.: Forni 1985, passim.) з назвою канаб Дуростора Aeliae, звичайно, не випадковий. Можна припустити, що римське громадянство родина Дрібала, який походив із Дуростора, набула до отримання містом муніципального статусу на початку 60-х рр. II ст., коли там існували лише канаби; нових громадян, які там мешкали, ймовірно, включали до псевдотриби Aelia. Перша половина імені ветерана, що містила його *praenomen*, *nomen* і *patronim*, не збереглася.

Нарешті, в останніх двох рядках сторони А відтворено стандартну формулу: [Descriptum et recogni]tum ex tabula aerea que fixa est [Rome in muro post tem]plum divi Aug(usti) ad Minervam. Написання *que* замість *quae* й Rome замість Romae нерідко трапляються в дипломах кінця II й особливо III ст. і, мабуть, відбивають особливості розмовної мови (див., напр., у дипломах 206 р. RMD III, 188 й 189 — у першому випад-

ку на обох сторонах таблиці, у другому — лише на внутрішній; у дипломі-«близнюку» нашого на зовнішній стороні таблиці зазначено *que* й Rome, на внутрішній — *quae* і Rome: Pferdehirt 2004, № 48).

Отже, текст диплома може бути відтворено у такому вигляді:

[Imp(erator) Caes(ar) divi M(arci) Antonini Pii Germ(anici) Sarm(atici) f(ilius) divi Commodi fr(ater) divi Antonini Pii nep(os) divi Hadriani pron(epos) divi Traiani Parthici abnep(os) divi Nervae adnep(os) L(ucius) Septimius Severus Pius Pertinax Aug(ustus) Arab(icus) Adiab(enicus) Par(thicus) max(imus) pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) XV imp(erator) XIII co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae),

Imp(erator) Caes(ar) L(uci) Septimi Severi Pii Pertinacis Aug(usti) Arab(ici) Adiab(enici) Parthici max(imus) f(ilius) divi M(arci) Antonini Pii Germ(anici) Sarm(atici) nep(os) divi Antonini Pii pronep(os) divi Hadriani abnep(os) divi Traiani Parthici et divi Nervae adnep(os) M(arcus) Aurelius Antoninus Pius Felix Aug(ustus) t[ri]b(unicia) pot(estate) X imp(erator) II co(n)s(ul) II,

[nomina militum qui militaver]unt in cohortibus praeto[riis] decem I II III IIII V VI VII VòIII VIII X Piiis Vindici[bus qui pie et fo]rt[iter] m[ilitia] functi sunt ius tribu(i)mus [conubi(i)] dumtaxat sing[ulis] et p[ro]rimis uxoribus ut etiam si peregrini iuris [feminas i]n matrimonio suo iunxerint proinde li[beros toll]ant ac si ex d[omi]nibus civibus Romanis n[ati]os].

[A(nte) d(iem) III K]al(endas) Apriles [L. Septimio] Apro L. Annio Maxi[mo co(n)s(ulibus) - - -].

[coh(ors) ...] pr(aetoria) P(ia) V(index). [- - - f(ilio)], Ael(ia) Dri-bal[o] Durosto(ro).

[Descriptum et recogni]tum ex tabula aerea que fixa est [Rome in muro post tem]plum divi Aug(usti) ad Minervam.

«[Імператор Цезар, син Марка Антоніна Пія Германського Сарматського, брат божественного Коммода, онук божественного Антоніна Пія, правнук божественного Адріана, праправнук божественного Траяна Парфянського, прапраправнук божественного Нерви, Луцій Септимій Север Пій Пертинакс Август Арабський Адіабенський Парфянський великий, великий понтифік, наділений владою трибуна 15 разів, імператор 13 разів, консул тричі, отець вітчизни, Імператор Цезар, син Луція Септимія Севера Пія Пертинакса Августа Арабського Адіабенського Парфянського великий, онук божественного Марка Антоніна Пія Германського Сарматського, правнук божественного Антоніна Пія, праправнук божественного Адріана, прапраправнук божественного Траяна Парфянського й божественного Нерви, Марк Аврелій Антонін Пій Фелікс Август], наділений вла-

⁵ Дякуємо Д. Дану, С.Р. Тохтасьєву та А.І. Фалілеєву за консультації з приводу походження цього імені. Навряд чи ці імена пов'язані з зафіксованим у пантікапейському написі IV ст. до н. е. КБН 179 іменем Δροβολουζ, як припускав Л. Згуста (Zgusta 1955, p. 288—289, § 580). Незрозуміло, чому А. Мочі (Mócsy 1954, p. 204) визнає М. Лартідія Дрібала з напису CIL III, 3888 уродженцем північної Італії — Аквилеї; у самому написі будь-які вказівки на це відсутні.

дою трибуна 10 разів, імператор двічі, консул двічі.

[Імена воїнів, що служи]ли в [десятьох] преторіанських когортах — [I, II, III, IV, V, VI, VII], VIII, IX, X Благочестивих Захисницях — [які чесно й хор]обро завершили службу, (яким) ми дарували право [законного шлюбу], з обмеженням (його поширення) на єдиних і перших дружин, так що, навіть якщо одружаться [з жінками] перегринського статусу й (від них) матимуть дітей, (діти будуть) як ніби вони народилися від двох римських громадян.

[За три дні до] Календ квітня, [у консульство Луція Септимія] Апра й Луція Аннія Максима.

[Когорта - - -] преторіанська Благочестива Захисниця. [Такому-то] Дрібалу, [синові такого-то], (із триби) Елія, з Дуростору.

[Переписано й звіре]но з мідною плитою, що прикріплена [у Римі на стіну за хра]мом божественного Августа у Мінерви.

Швидше за все, власник диплома преторіанець Дрібал почав військову службу в XI Клавдієвому легіоні, розквартированому в його рідному місті: переведення з легіонів до преторіанських когорт було правилом в епоху Септимія Севера, на відміну від допоміжних підрозділів (крім виняткових випадків, наприклад, набір у преторіанські когорти легіонерів та воїнів ал Вітелієм: *Tac. Hist.* 2, 94. Пор. *Mirković* 1986, p. 185, *Anm.* 50). Для вступу до легіону він повинен був уже мати римське громадянство; на те, що він був спадковим римським громадянином, вказує й назва його триби (див. вище). Можна припустити, що його батьком був один із ветеранів того самого XI Клавдієвого легіону, який залишився жити в Дуросторі (або його околицях)⁶ після виходу у відставку. У такому випадку його мати теж мала бути римською громадянкою, оскільки ветерани легіонів, на відміну від ветеранів допоміжних підрозділів і преторіанців, імовірно, не мали права *conubium* з жінками перегринського статусу та, відповідно, не могли мати від них законних дітей, які успадковували громадянство. У Дуросторі, що мав статус муніципія, знайти дружину, яка б мала римське громадянство, звичайно, було неважко.

⁶ Якщо воїни не могли вказати своє рідне місто або походили з поселень, що не мали міського статусу, то в документах, що їх згадували, а згодом і в імператорській конституції і дипломі, могли вказувати фіктивне *origo*. Імовірно, при цьому могли вибирати найближче до справжнього місця народження воїна велике місто. Нову «батьківщину» ветеран міг оголошувати і в разі звільнення у відставку, вибравши те місто, де він збирався оселитися (пор.: *Mócsy* 1986, 447; *Speidel* 1986, 478—479).

Можливий й інший варіант: батько Дрібала служив в одному з допоміжних підрозділів, що підпорядковувався командуванню XI Клавдієвого легіону, а його матір'ю була місцева дакійська жінка перегринського статусу. Батько після виходу у відставку отримав громадянство й *conubium*, відповідно, його син також був римським громадянином, «як ніби був народжений від двох римських громадян», що дало йому змогу розпочати службу в легіоні. Однак у цьому випадку батько Дрібала мав вийти у відставку до отримання Дуростором статусу муніципія на початку 160-х рр. і назви *Municipium Aurelium*, інакше псевдотрибою батька й сина була б, швидше за все, не *Aelia*, а *Aurelia*. Оскільки його син вступив на військову службу близько 190 р., він мав народитися приблизно на 20 років раніше, близько 170 р., тобто приблизно на 10 років пізніше виходу у відставку батька, якому мало бути не менше 50 років. Це, звичайно, цілком можливо, але перший варіант (батько-легіонер, який мав громадянство ще до виходу у відставку і зберіг свою належність до псевдотриби *Aelia*) здається більш імовірним. Швидше за все, батько Дрібала був недавнім громадянином, на що вказує належність його сина (і, напевно, його самого) до псевдотриби *Aelia*. Незалежно від свого громадянства, батько Дрібала, як і його мати, імовірно, мав дакійське походження. У будь-якому разі син отримав дакійське ім'я, що стало, відповідно до звичайної практики, його *cognomen*. Від батька він мав був успадкувати *praenomen* й *nomen*: у другій половині II ст. успадковували саме ці елементи *tria nomina*, на відміну від *cognomen*.

Очевидно, Дрібал вирішив піти по стопах батька, як це часто бувало серед «солдатських дітей» (про «успадкування» військової професії у II ст. див.: *Alföldy* 2000, p. 48, з літ.), а наявність римського громадянства дала йому змогу вступити до легіону, розквартированого в його рідному місті. Незабаром йому посміхнулася доля, і його було переведено до однієї з преторіанських когорт. Як відомо, Септимій Север після свого вступу в Рим у червні 193 р. розпустив усю преторіанську гвардію й набрав нову із кращих воїнів дунайських легіонів, які привели його до влади; згодом ця практика тривала і надалі, тому серед преторіанців було багато ілірійців та фракійців (*Herod.* II, 13,5—14,5; *Cass. Dio* LXXV, 1—2; кількісні дані див.: *Pferdehirt* 2002, S. 149—150). Звичайна тривалість служби в преторіанських когортах становила 16 років, однак у III ст. відомі й триваліші строки (*CIL* VI, 2697: 10 років у легіоні й 25 — у гвардії; *CIL* VI, 32660: 6 років у легіоні й 20 — у гвардії; більшу частину часу вони служили як

evocati, пор.: Durry 1954, p. 1628; 1968, p. 263—264). У будь-якому разі можна стверджувати, що Дрібал поступив на військову службу не пізніше 191 р. (за повних 16 років до своєї відставки). Очевидно, він прослужив щонайменше два або три роки у своєму легіоні (швидше за все, XI Клавдієвому), після чого його було переведено до преторіанської гвардії, що формувалася або була вже сформована Септимієм Севером. Отже, час служби в легіоні до переведення в гвардію у цьому випадку було включено в 16 років вислуги, необхідної для виходу у відставку в преторіанських когортах, що було загальним правилом в епоху Септимія Севера (див.: Kennedy 1978, p. 288—296). Ймовірно, подібною була кар'єра й чотирьох колег Дрібала, які вийшли у відставку на рік пізніше, у січні 208 р., і на рік раніше ніж він, у лютому 206 р.: L. Septimius Perula, C. Valerius Bassus (Pferdehirt 2004, № 49, 50), C. Iulius Martinus й C. Iulius Passar (RMD III, 188 й IV, 303). Два перших були уродженцями Нікополя (очевидно, на Істрі), тобто майже земляками Дрібала, два інших походили з Верхньої Паннонії; всі вони, можливо, починали службу в розквартированих у дунайських провінціях легіонах, що проголосили в 193 р. імператором Септимія Севера, а потім їх було переведено до преторіанської гвардії, швидше за все, в перший рік його правління. Інший ветеран-преторіанець, який вийшов у відставку в 204 р., також, певно, починав службу в дунайських легіонах: він був вихідцем зі Скупи (сучасне Скоп'є) у Верхній Мезії (RMD IV, 302). Те саме стосується й уродженця Павталії у Фракії M. Aurelius Sygio (без вказівки триби), який вийшов у відставку в 202 або 203 р. (Pfer-

dehirt 2004, № 46). Можна припустити, що всіх їх було переведено до преторіанських когорт Септимієм Севером приблизно одночасно, а різний час виходу у відставку пояснюється різним часом служби в легіонах до цього переведення. Очевидно, Септимій Север гвардію формував не лише з солдатів дунайських легіонів: напис CIL VI, 210 повідомляє про одного преторіанця, який вийшов у відставку на рік пізніше Дрібала, в 208 р., а почав свою службу в 190 р. у легіоні VI Ferrata, розквартированому в Палестині. Оскільки цей легіон спочатку підтримував Песценія Нігера та перейшов на бік Септимія Севера, можливо, безпосередньо перед битвою під Ісе, ветеран не міг бути переведений у гвардію раніше цієї події, а швидше за все перехід відбувся саме у зв'язку з цією подією; таким чином, із 18 років своєї служби він провів у Преторії не більше 13 (пор.: Kennedy 1978, p. 290—291). Колега Дрібала M. Cominius Memor (Pferdehirt 2004, № 48), який вийшов у відставку одночасно з ним, був уродженцем Ісаврії (Галатія), однак у якому легіоні він служив до переведення у гвардію, визначити неможливо.

Можна припустити, що після виходу у відставку Дрібал повернувся до рідного Дуростора, як це найчастіше робили ветерани-преторіанці. За яких обставин його диплом потрапив на територію, розташовану далеко на північ від Дунаю, що входила до зони поширення черняхівської культури, можна лише здогадуватися. Ймовірно, диплом потрапив до здобичі, взятої у Дуросторі або його околицях під час одного з варварських набігів III або навіть IV ст., однак, звичайно, це залишається не більше ніж здогадом.

- Іванов Р., Атанасов Г., Доневи П. История на Силистра. I. Античный Дуросторум. Силистра. — София, 2006.
- Калашиник Ю.П. Обломок римского воинского диплома из Херсонеса // ТГЭ — 1984. — 24. — С. 165—168.
- Тохтасьев С.Р. Из ономастики Северного Причерноморья: II. Фракийские имена на Боспоре // Этюды по античной истории и культуре Северного Причерноморья / Ред. А.К. Гаврилов. — СПб., 1992. — С. 178—199.
- Эк В. Император как глава войска. Военные дипломы и императорское управление // ВДИ. — 2004. — № 3. — С. 28—57.
- Alföldy G. Das Heer in der Sozialstruktur des Römischen Kaiserreiches // Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit. Gedenkschrift für Eric Birley / Hrsg. G. Alföldy, B. Dobson, W. Eck. — Stuttgart, 2000. — S. 33—57.
- Behrends O. Die Rechtsregelungen der Militärdiplome und das die Soldaten des Prinzipats treffende Eheverbot // Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle / Hrsg. W. Eck, H. Wolff. — Köln; Wien, 1986. — S. 116—166.
- Beneš J. Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia. — Praha, 1978.
- Boyce A.A. The Twelfth Imperial Acclamation of Septimius Severus // AJA. — 1949. — 53. — P. 337—344.
- Bujor E. Cu privire la unele monumente de la Durostorum // SCIV. — 1960. — 11. — P. 141—154.
- Dana D. Les Daces dans les ostraca du désert Oriental de l'Égypte. Morphologie des noms daces // ZPE. — 2003. — 143. — P. 166—186.
- Dana D. Les noms de facture thrace dans LGPN IV: les noms fantômes et d'autres corrections // ZPE. — 2006. — 157. — P. 127—142.

- Degrassi A.I.* Fasti consolari dell'Impero Romano. — Roma, 1952.
- Detschew D.* Die thrakischen Sprachreste. — Wien, 1957.
- Durry M.* Praetoriae cohortes // RE. — 1954. — **21**, — Sp. 1607—1634.
- Durry M.* Les cohortes prétoriens. BEFAR, 146. — Paris, 1968. — Réimpression de l'édition 1938.
- Eck W.* Der Kaiser als Herr des Heeres; Militärdiplome und die kaiserliche Reichsregierung // Documenting the Roman Army. Essays in Honour of Margaret Roxan / Ed. by J.J. Wilker. — London, 2003. — S. 55—87.
- Fellmann R.* Die 11. Legion Claudia Pia Fidelis // Les Légions de Rome sous le Haut-Empire / Ed. by Y. Le Bohec. — Lyon, 2000. — P. 127—131.
- Forni G.* Le tribú Romane. III, 1. Le Pseudo-tribú. — Roma, 1985.
- Gerov B.* Zum Problem der Entstehung der römischen Städte am Unteren Donaulimes // Klio. — 1977. — **59**. — S. 299—309.
- Gerov B.* Landownership in Roman Thracia and Moesia (1st — 3rd century). — Amsterdam, 1988.
- Holder A.* Alt-Celtischer Sprachschatz. — Graz, 1961.
- Ivantchik A., Krapivina V.* A Roman Military Diploma Issued to a Sailor of the Classis Flavia Moesica // Chiron. — 2007. — **37** — P. 219—242
- Jung J.H.* Das Eherecht der römischen Soldaten // ANRW. — 1982. — II, 2, 14. — S. 302—346.
- Kennedy D.L.* Some Observations on the Praetorian Guard // Ancient Society. — 1978. — **9**. — P. 275—301.
- Kienast D.* Römische Kaisertabelle. — Darmstadt, 2004.
- Lieb H.* Die constitutiones für die stadtrömischen Truppen // Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle / Hrsg. W. Eck, H. Wolff. — Köln; Wien, 1986. — S. 322—346.
- Mirković M.* Die Entwicklung und Bedeutung der Verleihung des Conubium // Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle / Hrsg. W. Eck, H. Wolff. — Köln; Wien, 1986. — P. 167—186.
- Mócsy A.* Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomanenkriegen. — Budapest, 1954.
- Mócsy A.* Die Namen der Diplomempfänger // Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle / Hrsg. W. Eck, H. Wolff. — Köln; Wien, 1986. — P. 437—466.
- Párvan V.* Municipium Aurelium Durostorum // Rivista di filologia e d'istruzione classica (Torino). — 1924. — **2**. — P. 307—340.
- Patsch.* Durostorum // RE. — 1905. — **5**, — Sp. 1863—1864.
- Petrikovits, von H.* Die Canabae Legionis // Beiträge zur Römischen Geschichte und Archäologie. II. 1976—1991 (Beihfte der Bonner Jahrbücher, 49). — Köln, 1991. — S. 169—183. — (150 Jahre Deutsches Archäologisches Institut, 1829—1979. — Mainz, 1981. — S. 163—175).
- Pferdehirt B.* Die Rolle des Militärs für den sozialen Aufstieg in der römischen Kaiserzeit (Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Monographien, 49). — Mainz, 2002.
- Pferdehirt B.* Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums (Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 37). — Mainz, 2004.
- Ritterling.* Legio // RE. — 1924—1925. — **12**, — Sp. 1211—1829.
- Rohden, von P.* Aurelius, 46 // RE. — 1896. — **2**, — Sp. 2434—2453.
- Roxan M.* Observations on the Reasons for Changes in Formula in Diplomas circa AD 140 // Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle / Hrsg. W. Eck, H. Wolff. — Köln; Wien, 1986. — P. 265—292.
- Rubin Z.* Dio, Herodian, and Severus' Second Parthian War // Chiron. — 1975. — **5**. — P. 419—441.
- Schmidt K.H.* Die Komposition in gallischen Personennamen // Zeitschrift für celtische Philologie. — 1957. — **26**. — S. 33—301.
- Speidel M.P.* The Soldiers' Homes // Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle / Hrsg. W. Eck, H. Wolff. — Köln; Wien, 1986. — S. 467—481.
- Velkov V.* Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity. — Amsterdam, 1977.
- Velkov V.* Durostorum — Drástär — Silistra // Antike und Mittelalter aus Bulgarien / Hrsg. V. Beševliev, J. Irmischer. — Berlin, 1960. — P. 214—218.
- Velkov V.* Epigraphische Beiträge zur historischen Geographie der Moesia Inferior // Studia Balcanica (Sofia). — 1970. — **1**. — P. 55—60.
- Velkov V.* Roman Cities in Bulgaria. — Amsterdam, 1980.
- Vittinghoff F.* Die rechtliche Stellung der canabae legionis und die Herkunftsangabe castris // Chiron. — 1977. — **1**. — P. 299—318.

- Wagner W.* Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus. — Berlin, 1938.
- PIR²: Prosopographia Imperii Romani Saec. I—III: 2nd ed. / Ed. E. Croag, A. Stein, L. Petersen, K. Wachtel, M. Heil et al. — Berlin, 1933.
- RMD I: Roxan M.M. Roman Military Diplomas 1954 to 1977 (Inst. of Archaeology, Univ. of London, Occasional Publication 2). — London, 1978.
- RMD II: Roxan M.M. Roman Military Diplomas 1978 to 1984 (Inst. of Archaeology, Univ. of London, Occasional Publication 9). — London, 1985.
- RMD III: Roxan M.M. Roman Military Diplomas 1985 to 1993 (Inst. of Archaeology, Univ. of London, Occasional Publication 14). — London, 1994.
- RMD IV: Roxan M.M., Holder P. Roman Military Diplomas IV (Bull. of the Inst. of Classical Studies, Suppl. 82). — London, 2003.
- RMD V: Holder P. Roman Military Diplomas V (Bulletin of the Institute of Classical Studies, Suppl. 88). — London, 2006

Одержано 10.05.2007

А.І. Иванчик, О.Г. Погорилец, Р.В. Саввов

НОВЫЙ РИМСКИЙ ВОЕННЫЙ ДИПЛОМ С ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

В статье публикуется римский военный диплом, обнаруженный летом 2006 г. в Хмельницкой обл. Диплом датируется 30 марта 207 г. и был выдан ветерану одной из преторианских когорт — уроженцу Дуростора (совр. Силистра), от имени которого сохранился когномен Dribalus. Судя по имени, ветеран был дакийцем по происхождению. Скорее всего, после выхода в отставку ветеран вернулся в родной Дуростор. Обстоятельства, при которых диплом попал на территорию Хмельницкой обл., находящуюся далеко к северу от Дуростора, остаются неизвестными.

A.I. Ivantchyk, O.H. Pohorilets, R.V. Savvov

NEW ROMAN MILITARY DIPLOMA FROM THE TERRITORY OF UKRAINE

The article is a publication of a new Roman Diploma discovered in summer 2006 in Khmelnytska Oblast. The Diploma is dated to 30 March 207 AD and was presented to a veteran of one of the Praetorian cohorts, native of Durostorum (Silistra today), and of whose name only cognomen Dribalus preserved. Judging from the name the veteran was the Dacian by birth. Apparently, after retirement the veteran returned to his native Durostorum. The circumstances in which Diploma appeared on the territory of Khmelnytska Oblast, situated far north from Durostorum, remain unknown.

М.А. Хомчик, С.А. Сорокіна

ВІДБИТКИ АНТИЧНИХ КАМЕЙ ХVІІІ ст. У ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено колекції відбитків античних камей, створеній у другій половині ХVІІІ ст. німецьким майстром Ф.Д. Ліппертом.

В археологічних фондах Національного музею історії України (НМІУ) зберігається колекція відбитків камей. Частину виробів вдалося атрибутувати: їх було виготовлено дрезденським майстром Філіпом Даніелем Ліппертом, решту — майстрами ХVІІІ—ХІХ ст.

Виробництво відбитків із різьблених каменів та їх імітацій розвивалося поряд із мистецтвом

гліптики вже в давнину. Саме завдяки ним ми маємо змогу ознайомитися з багатьма гемами, що слугували їм за зразок, але не збереглися до нашого часу. Відбитки переважно виготовляли зі скла. Скляні імітації, поряд зі справжніми гемами, вирізаними з твердого каменю, призначалися для задоволення практичної потреби людей в особистій печатці, що була найпоширенішим знаком власності. У Давньому Римі